

de Sportwereld

NUMMER 36

APRIL 2005

Gevecht om etymologie
Voetbal in eh...
Zwemmen of skieën?
Beginjaren vrouwenfietsen

Inhoud 36

Nieuwsberichten	3
Voetbal in Jakarta	5
Etymologie skiën	7
Historisch besef skibond	8
Olympische spelen Berlijn 1936	9
Fietsende vrouwen (beginjaren vrouwen op de sportfiets)	11
Tennissen met een herkets	15
Zwembond sportverzamelingen	20
Filmbespreking 23	
Boeksignalement	24

Redactioneel

Geachte lezers,

Heeft u ook zo met be/verwondering gekeken naar de sneeuw? Dan kunt u nu uw handen warmend aan een dampende kop koffie, thee of chocolademelk (doorhalen wat niet van toepassing is) nagenieten van de etymologie en historisch besef van skiën. Daarna kunt u verder met de gesmolten variant: de zwembond en haar verzameling (op pagina 20-21). Ook leuk om te lezen een recensie van de hand van Maarten Vrolijk over een scriptie over de Olympische Spelen van 1936.

Tevens geeft 'voetbal in Bata... eh Jakarta' van Nico van Horn een zonnige knipoog en kan het artikel van mevrouw Opmeer 'de beginjaren van vrouwen op de sportfiets' wellicht uw temperatuur doen stijgen. Van de kook raakt u wellicht door de etymologische vechtpartij van Gerbrand Bakker (pagina 16-19). Dan kunt u weer tot rust komen door de altijd prima filmbespreking van Hans Pars (bladzijde 22) en het even uitstekende boeksignalement van Wilfred van Buuren (buurpagina).

Hopende dat u wederom van de uitgave van De Sportwereld zult genieten.

Met vriendelijke groeten en de sportiefste wensen,

Eva Hogenbirk

Ps. De zomer komt eraan!

Heeft u opmerkingen, ideeën, artikelen voor De Sportwereld of heeft u in het verleden een nummer niet ontvangen, dan kunt u mailen naar: desportwereld@hotmail.com.

Niets uit De Sportwereld mag worden gereproduceerd, op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de hoofdredacteur. Mail voor aanvragen naar desportwereld@hotmail.com. De hoofdredactie heeft het recht om ingezonden brieven naar eigen inzicht in te korten of niet te plaatsen. **n**

Nieuwsberichten

Gerard van Houten

Het geheugen van Nederland

Het Geheugen van Nederland is een programma van de Koninklijke Bibliotheek dat zorgt voor de digitalisering van belangrijke bronnen van cultureel erfgoed. Het eindresultaat is een website die eenvoudig toegang biedt tot meer dan vijftig digitale collecties van even zoveel erfgoedinstellingen. Voorzetting op structurele basis van het Geheugen van Nederland na 2005 is in voorbereiding.

Het Geheugen bevat nu precies 330.913 objecten. Het te digitaliseren materiaal omvat afbeeldingen, teksten, geluid en bewegend beeld. Het Geheugen bevat beelden en teksten uit de vaak verborgen collecties van Nederlandse culturele instellingen. Het gebruik van de website is in principe vrij voor privé-toepassingen, eigen onderzoek en onderwijs. Commercieel gebruik van afbeeldingen en teksten is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming. Bij overname van teksten of afbeeldingen moet altijd de bron vermeld worden. Webadres: www.hetgeheugenvannederland.nl

Twee nieuwe sportbladen

Op maandag 14 februari stond de lancering van het nieuwe voetbalmaandblad Nummer 14 op de agenda. Nummer 14 brengt nostalgische verhalen, diepte-interviews en reportages. Ter ondersteuning van de verkoop is het eerste nummer ook verkrijgbaar met DVD. Meer info: www.vi.nl

In nauwe samenwerking met Zwemkroniek Online en Jos van Kuijeren is Hans Nieuwenburg Publicity (HNP) gestart met de uitgave van een fullcolour-magazine op A4-formaat over wedstrijdzwemmen. Tien maal per jaar, 32 pagina's per keer. Het eerste officiële nummer van Keerpunt verscheen eind januari 2005 en daarin kun je meer lezen over de geboorte van het blad. Meer info: www.manmeer.nl

Beste sportboek 2004

De sportboekenwinkels Sportboek International en Sportwereld.nl, hebben samen met de sporthistoricus Jurryt van de Vooren en het Olympisch Stadion het initiatief genomen om het beste sportboek van het jaar te bekronen. De Nico Scheepmaker Beker wordt een bekroning van vakbroeders: de leden van de NSP (Stichting Nederlandse Sportpers Service, de belangen-

organisatie van sportjournalisten) en andere bekende sportjournalisten werden in de gelegenheid gebracht hun stem uit te brengen welke van de 130 in 2004 sportboeken de beste is. Lezers en andere geïnteresseerden konden meedoen aan een schaduwverkiezing via www.sportwereld.nl. Deze stemmen telden niet mee voor de Nico Scheepmaker Beker. De publieksprijs is meer voor de aardigheid, om te zien of de keuze van de journalisten overeenkomt met die van de lezers. Onder de stemmers werden twintig boeken verloot.

Virtueel museum van de Nederlandse tennissport

www.tennismuseum.nl is op 15 januari 2005 officieel geopend. Met ruim 300 foto's van spraakmakende spelers, outfits, rackets, ballen en banen biedt het de bezoeker een boeiende tocht door de historie van het Nederlandse tennis.

Enkele verschenen publicaties...

Siebe Annema en Hedman Bijlsma (red.),
Koning Thialf. Jubileumuitgave ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Koninklijke IJssvereniging Thialf
(Friese Pers Boekerij) 160 p. ISBN 90 330 1277 4

Jo Brader (samenst. en red.)
Ave VVV, 1954-2004. 50 jaar betaald voetbal in Noord-Limburg
(Stichting Jan Klaassens) 164 p.

Ron Couwenhoven
De koers van de schande, Tour de France 1904
(Stichting Archief Ron Couwenhoven) 120 p. ISBN 90 806650 7 X

Fergus Fleming
De verovering van de Alpen
(Uitgeverij Atlas) 423 p. ISBN 90 450 0673 1; Vert. uit het Engels.

Ruurd Kunnen
De nieuwe sportwereld
(Mulier Fonds; Arko Sports Media) 96 p. ISBN 90 77072 73 X

Gep Leeftang
Blauwe drukte. AGOVV. Wederopstanding van een profclub
(eigen beheer) 208 p.

Martijn Schwillens
Verdwenen maar niet vergeten. 50 jaar betaald voetbal (1954-2004)
(Arko Sports Media) 212 p. ISBN 90 77072 50 0

Frits van Someren
Het leven van Formule 1-coureur Carel Godin de Beaufort, 1934-1964
(Uitgeverij Aprilis) 144 p. ISBN 90 5994 058 X

Matty Verkamman
Oranje toen en nu, deel 4. 1933-1940 + 2003-2004
(De Buitenspelers) 290 p. ISBN 90 74576 54 0

Matty Verkamman en Frans van den Nieuwenhof
50 jaar Betaald Voetbal. De complete geschiedenis
(Uitgeverij De Boekenmakers) 496 p. ISBN 90 77740 03 1

Hiele Walinga
Oer alles ! skiednis en ûntjouwing fan it Frysk damjen
(Fryske Akademy, nr. 947, Ljouwert) 297 p. ISBN 90 6171 947 X – In het Fries.

Ed van Westerloo
We hoeven er niets aan te verdienen. De geschiedenis van de miljoenendans om de uitzendrechten van voetbalwedstrijden
(Arko Sports Media) 158 p. ISBN 90 77072 82 9.

Nederlandse Triathlon Bond
25 jaar triathlon in Nederland
(NTB) Jubileumuitgave Triathlon Sport – Editie december 2004

Voetbal in Batav..eh.. Jakarta!

Nico van Horn

Tussen de Chinese wijk Glodok en de rosse buurt van Jakarta, Mangga Besar, ligt een pareltje van voetbalgeschiedenis. Geheel toevallig belandde ik daar in september 2004, omdat de chauffeur van de bank waarvoor ik wat werk deed in Jakarta, Triyono, me aangeduid werd als oud-voetballer. Hij vertelde me dat hij tussen 1967 en 1972 in het nationale team van Indonesië had gezeten. Ik vroeg hem van welke club hij oorspronkelijk kwam. UMS, was het antwoord. Bestaat die dan nog, vroeg ik verbaasd? Jazeker! Als dat zo is, dan gaan we er vanmiddag heen, besloot ik op koloniale wijze.

UMS

Zo reden we op 3 september door een drukke binnenstad, eerst langs de Jalan Gajah Mada (het vroegere Molenvliet), dan naar rechts en verscholen achter een wirwar van straatjes, stegen, huizen en huisjes, een Chinese tempel en allerlei winkeltjes, stonden we ineens voor een voetbalveld, met de naam van de club op de toegangspoort: Lapangan POR UMS. UMS is de afkorting van Union Makes Strength en werd opgericht in december 1905.

Al in de negentiende eeuw werd in Indië gevoetbald, eerst door bezoekende Engelse schepelingen en matrozen, later door de bevolking zelf. Het verhaal gaat dat John Edgar in Surabaya met de eer ging strijken in 1894, maar al op 28 september 1893 was in Batavia de Bataviaasche Cricket- en Football Club 'Rood-Wit' opgericht. Dit is de eerste football-club in Batavia waarvan ik het bestaan officieel hebben kunnen traceren. Afgaande op de statuten deden ze vooral aan cricket, maar er werd dus al degelijk gevoetbald in Batavia. Meer clubs ontstonden, eerst op scholen en instituten, later ook onder de volwassenen. Eén van de Bataviase clubs was UMS (oorspronkelijk met een andere naam), die door de Chinese bevolkingsgroep was opgericht. Hoewel de meeste sportclubs op papier openstonden voor alle bevolkingsgroepen, kwam daar in de praktijk niet altijd evenveel van. De blanken en de Indische Nederlanders of Indo's konden wel samen voetballen, maar de Indonesiërs en de Chinezen richtten al snel eigen clubs op. Merkwaardig is wel dat de eerste statuten van UMS het lidmaatschap nadrukkelijk voorbehiielden aan leden van Chinese komaf.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstond de Nederlandsch-Indische Voetbalbond (NIVB), vrijwel uitsluitend met blanke of Indo-clubs. Enkele Chinese clubs kwamen er pas bij vanaf 1935 toen de NIVB na een fikse interne ruzie omgevormd werd tot de Nederlandsch-Indische Voetbalunie. Er kwam in 1948 zelfs een aparte commissaris in het bestuur voor Chinese aangelegenheden. De Indonesiërs hadden intussen in 1930 hun eigen bond opgericht, terwijl er ook nog een Chinese Voetbalbond bestond. In de literatuur over die jaren valt te lezen dat de Chinese voetballers als hard bekend stonden. Dat harde spel wierp resultaten af. In 1933 en in 1948 werd UMS kampioen in de Voetbalbond voor Batavia en omstreken. In de meeste grotere steden waar werd gevoetbald, was er steevast een Chinees elftal. In Batavia minstens twee: ook de andere grote Chinese club (Chung Hwa), nu Tunas Jaya genaamd, bestaat nog steeds.

De zogenoemde stedenkampioenschappen vormden hoogtepunten, naast de normale competitie. Voor die stedenwedstrijden stelde de bond voor Batavia een elftal samen uit alle voetbalclubs die in en rond Batavia speelden. Surabaya deed dat ook, enz. Steden streden dus in die wedstrijden tegen elkaar. En als Batavia won, had de delegatie van UMS daarin steevast een groot aandeel. Na de oorlog werd het exclusief Chinese karakter van UMS losgelaten, er kwamen nu ook spelers van andere komaf bij. In de jaren zestig en zeventig was UMS hofleverancier voor het nationale elftal van Indonesië.

Ook internationaal deden de Chinese Indonesiërs goed mee. In 1934 bij de tiende Oosterse Olympiade of Far Eastern Olympic Games in de Filipijnen bereikte het Indische elftal met drie Chinese spelers de tweede plaats. Deelnemers aan die Spelen waren de Filipijnen, Nederlands-Indië, Frans Indo-China, Japan en China. Ook het Indische elftal dat in 1938 aan de WK deelnam en enkele wedstrijden in Nederland speelde telde Chinese spelers.

De tandarts

Grote man bij UMS is nu nog steeds Liem Soen Yu, of met zijn Indonesische naam dokter Endang Witarsa. Helaas was hij er die vrijdag niet, hij komt alleen nog

op maandagen en donderdagen en bij de wedstrijden op zaterdag. Misschien te begrijpen want deze uiterst actieve man en harde trainer (zo werd me verteld) is 88 jaar. Hij is van beroep tandarts en vroeger behandelde hij leden van UMS gratis. Dat was natuurlijk een mooi lokkertje om de ledenaanwas te stimuleren.

UMS hangt tegenwoordig als amateurclub dicht tegen de profclub Persija (van 1928) aan, die tweede staat in de competitie. De supporters van Persija staan als fanatiek bekend. De meesten bezoeken de wedstrijden van hun club met helm op (niet zo moeilijk, ze komen toch op de motor of brommer) om projectielen terug te kunnen koppen. Een nieuwe rage schijnt nu te zijn om flessen met plas te vullen en die naar de tegenstanders of op het veld te gooien. Neem eens een kijkje op de website van Persija (ook Engelstalig) www.jakmania.org. Ik heb nu een shirt van Persija (oranje) en schijn 'honorarer supporter' te zijn.

Goed, waar waren we gebleven. Bij de toegangspoort van UMS. Op het veld was een voetbalpartij annex training aan de gang voor de senioren: de junioren spelen op woensdagmiddag! Er waren wat toeschouwers, die op de houten tribune onder een golfplaten dak zaten te kijken of te tukken. We liepen door naar het clubgebouw. Op de grond gewichten voor de training; blikken gevuld met cement, gelast aan een ijzeren staaf. Een kleedkamer, en vervolgens het clubhuis zelf. In de hoek een prijzenkast: vooraan de kitscherige Indonesische bekercups met goudverf en veel versiersels en lintjes, maar daarachter, ik kon het bijna niet geloven, tientallen zwart uitgeslagen bekercups en schalen en beelden. De vitrine ging open en op die zwartige bekercups waren jaartallen te lezen als 1922, 1931, 1911, 1948, met inscripties en namen als Bataviaasche Voetbal Club, verzoeningsbeker, OLIVEO, Stedenkampioenschap, aangeboden door..., enzovoorts. Kortom, hun bijna eeuwoude prijzenschat is nog intact, een beetje donker uitgeslagen door het verwoestende klimaat. Ik stond perplex. Dit had ik in Indonesië niet verwacht. Misschien dat sommige zilveren bekercups van grote waarde tijdens de oorlog zijn verdwenen, dat kan best, maar de bewaker van het clubhuis was zichtbaar trots op de collectie.

Voetbalgeschiedenis

UMS interesseert zich echt voor het verleden, getuige het feit dat bijna al hun bekercups en prijzen nog aanwezig zijn. Ook het feit dat ze in 1950 en 1955 boeken hebben uitgegeven, doet me vermoeden dat er misschien ook nog wel een archief is. Wellicht bij de goede dokter thuis, want ik heb het archief niet in het clubgebouw gevonden. Vandaar dat ik nu van alles probeer om de dokter te pakken te krijgen.

Ik had ook nog in een nieuw antiquariaat in Jakarta (eindelijk een goede selectie) een boek gekocht over de geschiedenis van sport in Indië en Indonesië. Hoewel het merendeel van het boek over de periode na 1945 gaat (het is tenslotte gedrukt op de persen van de Indonesische Staatsuitgeverij) was ik er toch blij mee. Zoveel is er niet verschenen op dit gebied. En het moest allemaal zo zijn. Direct na terugkeer in Amsterdam, kwam ik in een antiquariaat (het onvolprezen Sportboek) een boekje tegen over de UMS van 1905 tot 1950. Volgens de Centrale Catalogus in geen enkele Nederlandse bibliotheek aanwezig. Direct maar gekocht. Afgezien daarvan zijn er in de bibliotheek van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden enkele boeken en tijdschriften over sport in Nederlands-Indië. Zo verschenen er grotere algemene werken over de Indische voetbalhistorie in 1934 en in 1949.

Ik doe er intussen alles aan om de volgende keer dr. Endang Witarsa te spreken en ik moet nog even een slimme manier vinden om bij de viering van het eeuwfeest van de UMS in december 2005 te zijn. Nasi eten op het sportveld van UMS Ach, wie zei er dat het kolonialisme passé is?

Literatuur:

Sejarah olahraga Indonesia (Jakarta 1991); Buku peringatan Ulangtahun U.M.S.15 desember 1905-1955 (Djakarta 1955); Tiong Hoa Un Tong Hwee, Union Makes Strength, Djakarta, buku peringatan ulang tahun 1905-1950 (Djakarta 1950); VUVSI ISNIS 1914-1919-1949, gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de voetbal toporganisatie in Indonesië en het vijfendertigjarig bestaan van de Stedenkampioenschappen (Djakarta 1949); 40 jaar voetbal in Ned.-Indië 1894-1934 (W. Berretty, Soekaboemi 1934); Javasche Courant 25 mei 1894.

Wind van voren. De beginjaren van vrouwen op de sportfiets.

Annemarie Opmeer

Op oude reclameposters zie je ze nog wel eens. Sierlijke fietsende dames. Netjes rechtop, in rok en blouse, en een bescheiden hoedje. Dat is dan ook ons beeld van de eerste fietsende vrouwen in het Nederland van eind 19e eeuw: nette, burgerlijke dames die een plezierritje maakten, bijvoorbeeld door de bollenvelden. En in het meeste onderzoek naar de beginjaren van de Nederlandse vrouw op de fiets wordt dit beeld bevestigd. Er waren destijds ook posters waarop een meisje een racefiets aanpreeft. Maar deden vrouwen wel aan fietssport? En hoe was het daarmee gesteld in het bedaarde Nederland van rond 1900?

Sport, fietsen en sportfietsen, een inleiding

De fiets, en daarmee de sportfiets, heeft een lange ontstaansgeschiedenis. Was het eerst een houten tweewieler zonder trappers, het ontwerp maakte omwegen en evolueerde. Via houten en ijzeren ontwerpen met trappers direct op de vooras, met massief rubberen banden, verschenen de hoge bi en de driewieler met luchtbanden, tot uiteindelijk de huidige fiets ontstond. Mannen ontwierpen en bereden de meeste van deze voertuigen, maar al die tijd hebben vrouwen zich geïnteresseerd voor de fiets. Gravures en tekeningen tonen vrouwen uit betere milieus op diverse fietsontwerpen. Transport, plezier of snelheid, de vroege ontwerpen werden voor uiteenlopende doelen gebruikt.

Echt sprake van een scheiding tussen sport en recreatie was er nog niet, tot in 1870 de driewieler en 'hoge bi' hun intrede deden. De hoge bi was avontuurlijk, snel en uitermate geschikt voor races, ook al zouden wij momenteel misschien denken van niet, terwijl de driewieler een chiquere status kreeg. Plotseling was het van belang wat je eigenlijk wilde doen als je op zo'n fiets stapte. Want waarom zou je op een hoge bi willen rijden, als het je niet om snelheid, avontuur, en het tonen van moed te doen was? Vrouwen – en minder atletische heren – reden dus driewieler. De eerste fietsende vrouwen ondervonden sterke weerstand, maar al snel maakten steeds meer vrouwen van die maatschappelijk gedoogde mogelijkheid gebruik. Fietsen was weliswaar

wat radicaal, op een driewieler was het geaccepteerd, veilig, en vooral niet bedreigend. Maar daar kwam een eind aan toen in de jaren '80 de goedkope en lage 'Safety' of 'Veiligheidswieler' zijn intrede maakte. Racen, dat kon ineens iedereen...

De Europese avant-garde

Snelle vrouwen op de fiets, je komt ze al verbazingwekkend vroeg tegen. Een gravure geeft een beeld van een vrouwenrace in Parc Bordelais, Bordeaux, Frankrijk.¹ De race werd gehouden op 1 november 1868 en liep over 500 meter. De vrouwen droegen rokken en reden op houten 'Michaulines' met trappers op de vooras, en de tekenaar liet de kleding behoorlijk wapperen. Dat is de eerste, maar niet de enige vermelding van racende vrouwen voor de introductie van de Veiligheidswieler. Een jaar later, bij de wegcours Parijs-Rouen in 1869, een race over 125 kilometer, vinden we ook vrouwen tussen de deelnemers. Vijf, om precies te zijn. Winnaar van de gemengde race was James Moore, uit Groot-Brittannië. Als 29e deelnemer, en als eerste vrouw, kwam Miss Turner binnen, alias Miss America. Zij reed op een houten fiets met ijzeren velgen en was, opmerkelijk genoeg, Engelse.²

Racen door vrouwen werd, ondanks deze lange aanloop, met argusogen bekeken. Een vrouw hoorde zich niet competitief en sportief te gedragen. Men was bang voor de medische gevolgen, zoals onvruchtbaarheid, vermannelijking, of juist verzwakking. En vooral de goede zeden waren in het geding. Want met een rok kon men geen hoge snelheden behalen. Het broekpak, ook wel 'Bloomer' genoemd, bood een uitkomst, maar werd door de publieke opinie als intens lelijk en een travestie gezien. Hoe het ook zij, de Veiligheidswieler deed zijn intrede, en een aantal vrouwen trok zich niets aan van het commentaar. Zij grepen de mogelijkheid aan. In de jaren '90 van de 19e eeuw werd er door heel Europa geraced door vrouwen.

In 1893 was Berlijn korte tijd toneel voor het damesracen. Onder andere de Duitse Ida Caspari fietste er wedstrijden. Zij kreeg wel eens de wind van voren over

haar deelname, maar die verdedigde zij door te wijzen op de bijbelse gelijkenis van de geleende talenten: wie een gezond lichaam had gekregen, moest ernaar streven de krachten te vermeerderen.³ Kampioen bij de Berlijnse races in 1893 werd een legendarische record woman van de 19e eeuw: H el ene Dutrieux. Ze haalde bij de wedstrijd een snelheid van 33.1 kilometer per uur. Haar liefde voor sport en competitie was enorm. Wielrennen deed ze fanatiek, brak daarmee ook meerdere uurrecords. Ze stapte over op motorsport, beoefende autoracen en werd uiteindelijk een bekend pilote.⁴

Ook Duitsland kende een ware wielactiviste. Amelie Rother, groot voorstander van vrouwenwielrennen, was publiciste en maakte daar handig gebruik van. Ze richtte niet alleen in 1894 een dameswielclub op, maar gaf ook een clubtijdschrift uit, getiteld 'Die Radlerin'.⁵ De Deutsche Radfahrer-Bund wilde namelijk geen damesleden toelaten, en ook in de media werden vrouwelijke sportfietsers genegeerd of weggehoond. In 1896 werd het wedstrijd fietsen door vrouwen in Duitsland echter toch verboden.⁶ De Duitse vrouwen trokken zich hier overigens niet veel van aan, en ook na 1896 werden er wedstrijden georganiseerd.⁷ Een jaar later kampte Engeland met hetzelfde euvel; direct na de eerste wedstrijd in 1897 werd het vrouwenraces verboden.⁸

Nederland, een eiland

Geen Nederlanders? Nee, opvallend genoeg geen Nederlandse vrouwen in de avant-garde van de vrouwenwielersport. Het bleef stil in de Lage Landen. De ANWB, die de fietsersbelangen hier behartigde, voerde wel een vrouwvriendelijke koers, in tegenstelling tot de fietsersbonden in sommige andere landen. Al vroeg kende de ANWB damesleden – de eerste in 1884 – waarvan niet iedereen fietste. Ook verschenen er vrouwenrubrieken in 'De Kampioen'. Vermeldingen van fietsende vrouwen, op driewielers, zijn op z'n vroegst van 1885. Vaak werden vrouwen aangespoord om toch te gaan fietsen, en desnoods, als men niet de eerste wilde zijn, een eigen clubje op te richten.⁹ Een aantal vrouwen deed dat ook: in 1892 werd de Utrechtse Dames Safetyclub opgericht, Doetinchem kreeg Pers ev erence in 1896, en in 1893 werd in Den Haag een damesfietsclub opgericht met de veelzeggende naam:

Honi soit, qui mal y pense: schande aan diegene die er iets slechts van denkt. Op sommige plaatsen werd misschien toch niet al te vriendelijk omgegaan met fietsende vrouwen. Dat zou de expliciete aansporingen van de ANWB verklaren.

Al deze clubs waren geen sportclubs. De organisatorische infrastructuur voor vrouwen was er op gericht om recreatief te fietsen. De zo zorgzame en vriendelijke ANWB raadde de vrouwen vooral aan om geen aanstoot te geven. De kleding van ANWB-vrouwenleden bleef daarom netjes en hun gedrag ook. Maar dat wil niet zeggen dat er geen vrouwen waren die hun grenzen op de fiets verkenden.

Bijna-sport: spel op de fiets

Het fietsbloemencorso dat in 1896 werd gehouden zorgde voor een grote populariteit van fietsen onder vrouwen.¹⁰ Schoonrijden – figuren rijden op mooi gedecoreerde fietsen, vaak binnen – was dan ook een populaire sport, waaraan zowel vrouwen als mannen deelnamen. Menigeen werd lid van een zaalrijderssoci eteit. Korte tijd was er zelfs een rage rond polo op de fiets. Dit spel werd in een zaal gespeeld en voerde men uit als het polospel te paard. Twee koppels streden tegen elkaar, ook gemengde partijen waren toegestaan. Zelfs het publiek van fietspolo-evenementen in het concertgebouw in Amsterdam arriveerde per fiets, in chique fietskostuum. Maar zelfs voor geaccepteerde fietssporten als zaalrijden en fietspolo was het not done om een fietskostuum te dragen met een broek. Mejuffrouw Henriëtte Bosch, van de Amstel Zaalrijders Sociëteit liet bijvoorbeeld weten dat zij direct gestopt

zou zijn als het Bloomer-kostuum de mode was geworden.¹¹

Ook in de buitenlucht waagden Nederlandse vrouwen zich aan het verkennen van hun grenzen en de media ging hier positief mee om. De Olympia 24-uursrit door Nederland van 1922 kende een aantal vrouwelijke deelnemers. De foto's werden gepubliceerd in het geïllustreerde tijdschrift 'Het Leven', waar de vrouwen, in nette rokken en kleine hoedjes, met gewone damesfietsen aan de hand, in het midden van de foto staan.¹² De Friese Fietselfstedentochten oefenden ook aantrekkingskracht uit op vrouwen. Foto's van de tochten die in 1912 en 1913 werden gehouden, werden ook in 'Het Leven' gepubliceerd.¹³ Sommige foto's tonen vrouwen in rok en blouse, en deelnamebanden om de arm. Een ervan was mej. Goselinga uit Bolsward. Zij was bij de tocht van 1913 de eerste vrouw die in Leeuwarden binnenkwam, een nieuwswaardig feit!

Sport dan eindelijk?

Sportfietsende Nederlandse vrouwen, waar zijn ze gebleven? Voor 1900 waren zij er niet in Nederland, of zijn ze niet te vinden. Kende Nederland dan helemaal geen indrukwekkende rensters voor 1940? Gelukkig wel. De Haagse Dames Rennersclub, opgericht in 1933, is de vroegste echte wielersportclub voor dames die te vinden is in de beschikbare bronnen en archieven.¹⁴ 'Het ligt', zo zegt het achterschrift van de foto expliciet, 'in de bedoeling der dames, om zich toe te leggen op het wedstrijddrijven.' In het fotoarchief blijkt bij deze foto nog een foto te horen. Een afbeelding van Mien van Bree, afkomstig uit Loosduinen. Zij werd in 1935 wereldkampioen damesrennen op de baan, op 1 januari te La Louviere over 120 kilometer. Ze verreed de afstand in 3 uur en 41 seconden. In '34 en '36 werd ze bij internationale wegwedstrijden tweede en in '37 derde.¹⁵ Volgens een van de weinige vermeldingen van Mien van Bree, was zij in eigen land, voor zover er startmogelijkheden waren, onklopbaar.¹⁶ Een renster van formaat dus. Duidelijk tonen de foto's ook dat Mien van Bree een van de meisjes van de Haagse Dames Rennersclub is. Wie haar clubgenotes waren, en tegen wie zij haar wedstrijden reed, is niet zomaar terug te vinden. De uitslagenlijsten voor vrouwen beginnen immers pas ver na de oorlog.

Resultaat

Geen resultaat tot 1933. Teleurstellend, of toch niet? Eigenlijk is de situatie in Nederland erg interessant. In de landen om Nederland heen waagden vrouwen zich op de sportfiets en waren er ook veel conflicten. In Nederland is heel lang geen sprake geweest van wielrennende vrouwen, en conflicten bleven dan ook uit. Toch is Nederland een belangrijke fietsnatie geworden, ook voor vrouwen. De 'nette' vrouwen die destijds op de fiets stapten, lid werden van de ANWB, ritjes door de bollenvelden maakten en eventueel aan zaalrijden deden, hadden baat bij deze situatie. Het uitblijven van wielervedstrijden voor vrouwen in Nederland, zorgde ervoor dat zij sterk stonden in hun argumentatie. Zo konden zij, bij wijze van spreken, zeggen: 'Wij Nederlandse vrouwen zijn netjes. Er is dus geen gevaar in, om ons te laten fietsen. Racen zullen wij niet, dat gebeurt immers niet in Nederland.' Niet schoppen tegen de regels dus, maar rustig de grenzen wat oprekken. Erg Nederlands en blijkbaar werkt het goed! Wat hier oorzaak en gevolg is, is niet te bewijzen. Maar dat het uitblijven van races voor vrouwen in Nederland heeft bijgedragen aan een gunstig klimaat voor recreatief fietsende vrouwen, is zeer aannemelijk te maken. Goed voor de recreatief fietsende vrouw, maar de wielrennende vrouw dan? Zij is nog steeds een onzichtbare zuster. Sla er maar eens een boek over wielergeschiedenis over open. Honderd jaar de beste wegrenners, of: Alle wegwedstrijden van A-Z, zij vergeten stelselmatig alle vrouwelijke wegrenners, of alle vrouwenwegwedstrijden te vermelden, zonder te motiveren waarom in het overzicht is gekozen voor alleen mannen. Vergeetachtigheid? Of gebeurt er te weinig in de vrouwenwielersport? Beiden lijken me onwaarschijnlijk. Om Leontien van Moorsel kan al jaren niemand heen. Ook de commotie rond de Tour Feminin – de Tour de France voor vrouwen, die van naam moest veranderen in Grand Boucle Feminin, en ook de shirtcodes van de 'echte' Tour niet mocht handhaven – kan wielersportpublicisten niet ontgaan zijn. Over de geschiedenis en de huidige wederwaardigheden van de wielrennende vrouw is, niet alleen in Nederland, maar toch vooral hier, beschamend weinig te vinden. Het wordt tijd, dat dat verandert.

Annemarie Opmeer studeerde Taal- en cultuurstudies aan de Universiteit Utrecht en werkt momenteel als (eind)redacteur bij diverse tijdschriften. Haar doctoraalscriptie "'Wat men ook zegt, zij fietsen toch'?" De betekenis van fietsen voor Nederlandse vrouwen op de gebieden, sport, vervoer, recreatie en emancipatie van 1880 tot 1940' is voor 11 euro te bestellen bij de Wetenschapswinkel Letteren, in Utrecht. Geïll. 151 p., ISBN 9076912505

1. De Vries, *De dolle entree van automobielen en velocipeden*, 1983, p. 14.
- 2 Schoonderwalt, *Alles uit de kast*, 1988, p. 225-226.
- 3 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 190.
- 4 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 190.
- 5 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 187
- 6Maierhof en Schroder, *Sie radeln wie ein Mann, Madame!* 1992/1998, p. 110 en 118.
- 7 Maierhof en Schroder, *Sie radeln wie ein Mann, Madame!* 1992/1998, p. 118 en 119.
- 8 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 191.
- 9 O.a.:
De Kampioen, 1887, juni, nr. 6a, p 104-105.
De Kampioen, 1887, juni, nr 6a, p. 104-105.
De Kampioen, 1888, mei, nr. 5, p 156. Voor Sportzusters, door Stop-Watch.
De Kampioen, 1886, aug, nr. 8a. p. 131-133, Feuilleton: 'Een Theepraatje', door W.
- 10 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 153.
- 11 Steendijk-Kuypers, *Vrouwen Beweging*, 1999, p. 202-203.
- 12 *Het Leven*, 1922, nr. 30, p. 945. Fotopagina.
- 13 *Het Leven*, 1912, juni, nr. 23, p. 723. Fotopagina.
Het Leven, 1913, nr. 21. p. 668. Fotopagina.
- 14 Van Eyle, *Een eeuw Nederlandse wielersport*, 1980, p. 17-18, ook te vinden in Fotoarchief Spaarnestad.
- 15 Achter-opschriften. Foto's te vinden in Fotoarchief Spaarnestad
- 16 Van Eyle, *Een eeuw Nederlandse wielersport*, 1980, p. 68.

Historisch besef van... de skisport

Peter Los

De Sportwereld toetst in ieder nummer het historisch besef van een sportbond. In dit deel van de reeks: De Nederlandse Ski Vereniging.

Tijd: 11-02-2005

Gesprekspartner: Carla van Delden

Functie: Secretaris

1. Wanneer is de bond opgericht?

De Nederlandse Ski Vereniging is opgericht in 1927.

2. Hoeveel leden of verenigingen telt de bond?

De N.S.k.i.V. telt 135.000 leden en 75 lid-organisaties.

3. Is er iets gepubliceerd over de geschiedenis van de skisport in Nederland?

De N.S.k.i.V. heeft bij haar 25-,50- en 75-jarig jubileum over de geschiedenis gepubliceerd.

4. Wanneer is de sport ontstaan?

Als vorm van zich voortbewegen is de skisport al duizenden jaren oud. Als wedstrijdvorm ontstond het aan het begin van de 20ste eeuw. In de loop van de 20ste eeuw is het aantal disciplines steeds meer uitgebreid. Snowboarden is nog maar enkele tientallen jaren oud.

5. Waar bevinden zich de archieven en zijn ze geïnventariseerd?

Er zijn in Nederland geen centrale archieven waarin de geschiedenis van de skisport is opgeslagen en ontsloten.

6. Zijn er in het verleden of heden belangrijke Nederlandse skiërs geweest?

De belangrijkste Nederlandse skister van de 20ste eeuw was Gratia Schimmelpenninck van der Oye. Zij was de eerste Nederlandse deelneemster aan de Olympische Winterspelen en het eerste vrouwelijke bestuurslid van de internationale skifederatie (FIS). Op dit moment behoort Nicolien Sauerbreij bij het snowboarden tot de wereldtop.

De etymologie van skiën

Gerbrand Bakker

Skiën. Op lange, smalle latten van bergen afsuizen. Oostenrijk is voor Nederlanders hét skiland, hoewel Frankrijk de laatste jaren fors oprukt (maar daar is de *après-ski* 'na-ski' weer niet zo fijn, hoor ik wintersportvakantiegeers wel verzuchten, hoewel het woord in Frankrijk uitgevonden lijkt te zijn). Het woord heeft echter een Noordse oorsprong. In het Nederlands kennen we de ski sinds het einde van de negentiende eeuw. Dat is niet verwonderlijk, want in die tijd gingen we niet massaal op vakantie. In de betere kringen ging men op reis, en dat vooral met een opvoedkundig doel.

Het Noorse *ski* betekent 'lange, smalle sneeuwschaats'. "Vandaar," schrijft Jan de Vries in zijn etymologisch woordenboek, "een uitspraak *sjie*." In het Oudnoors was de vorm *skið* (een *ð* is een stemhebbende d, als de *th* in het Engels *the* 'de') en was de betekenis 'platte lat, sneeuwschaats/-schoen'. Het Oudhoogduits kende *skît* het Oudfries *skîd* en het Oudengels *scîd*, alle drie 'gespleten stuk hout'. Het woord is een afleiding van het werkwoord *scheiden*, en daardoor verwant met woorden als *schijten*, *scheel* en *schede*.

Uit het zelfstandig naamwoord ontstond het werkwoord *skiën*. Ook tegenwoordig hoor je soms (oudere?) (deftige?) (snobberige?) mensen nog wel *sjien* zeggen. Het is typisch een woord dat leidt tot zogenaamde hypercorrectie. In delen van Nederland waar het doodnormaal is om skapen, skool en skilderen (schapen, school, schilderen) te zeggen, kan men bij een 'uitheems' woord als *skiën* plotseling in de war raken. Op de een of andere manier klinkt de *k* de spreker dan als onbeschaafd in de oren. Dat lost men op door met een stalen gezicht *schien* te zeggen. (Nb: ik heb zelfs wel eens een Westfries *bioschoop* horen zeggen.)

Dan nu een aantal dingen die je kunt doen op ski's, om te beginnen met *langlaufen*, dat toch ook een Noordse oorsprong moet hebben. Maar het is een Duits woord. Het is de verkorting van *Skilanglauf* 'langeafstandslap op ski's'. Het 'spoor' waarin gelanglaaft wordt heeft wel weer een Noordse oorsprong: *loipe* komt van het werkwoord *løpe* 'rennen', een woord dat verwant is aan ons *lopen*.

Slalom 'afdalings met hindernissen' is een samenstelling van het Noorse *slade* 'hellend' + *lom* 'pad'. Een slalom is

een 'hellend pad'. Naast de slalom is er de Giant Slalom (die wij vertaald hebben in 'reuzenslalom') en zelfs de Super Giant Slalom. Ik heb me altijd afgevraagd wat *Super G* betekende. Ik bedien mezelf door dit stukje te schrijven: het is de afkorting van de Super Giant Slalom.

Durfals met elastieken knieën pakken een zogenaamde *buckelpiste* (vaak zwart): een afdaling met zeer vele, niet al te hoge hopen sneeuw. *Buckel* is het Duitse woord voor 'bochel'. In het Engels wordt in plaats van *buckel* liever gesproken van *mogul*. Dat woord heeft niets van doen met *Mogol* 'Koning van Delhi; iemand met veel macht' (Perzisch *moghol* 'Mongool'), maar waarschijnlijk met een Noors woord *mugjo*, waarvan de vrouwelijke vorm *muga* is, 'hoop, heuvel'.

Wat al deze verschillende manieren van afdalen en skitochten gemeen hebben, is de *piste*. Een woord dat zeker in verband met *skiën* en sneeuw zeer toepasselijk is. Het woord is via het Franse *piste* en Italiaanse *pista* afgeleid van een Italiaans werkwoord *pistare* 'stampen'. Uiteindelijk van het Latijnse *pistare*, een frequentatief van *pi(n)sare* 'fijnstampen'. Want ja, hoe veel verse sneeuw er 's nachts ook valt, als de hele horde toerskiërs er de volgende dag overheen gaat, blijft er weinig rulle sneeuw over. Als je uitsluitend in verse, rulle sneeuw wilt *skiën* (lekker fris aan je gezicht!), zul je toch echt off-piste moeten gaan (met als gevaar lawines, verstikking en de eeuwige sneeuwvelden).

Tot slot een koddig weetje: de hoofdstad van de Noorse provincie Telemark (van de binding en de landing) heet Skien.

Scriptiebespreking

Maarten Vrolijk

Ingrid van der Chijs, *De Olympische spelen van 1936 en de berichtgeving in de Nederlandse dagbladen*. (Doctoraalscriptie Geschiedenis, Universiteit Utrecht). Begeleider: Maarten van Rossem

De Olympische Spelen van 1936 en de berichtgeving in Nederlandse dagbladen

De toekenning van de Spelen aan Peking was aanleiding voor een uitgebreide discussie over de politieke situatie in China. China zal eventuele bedenkingen daarover willen wegnemen. In het verleden hebben overheden daarbij dankbaar gebruik gemaakt van media. Ingrid van der Chijs onderzocht de Nederlandse berichtgeving van de Spelen in Berlijn in 1936.

Opzet scriptie

Manipulatie van media door overheden is een beproefd middel om een positief imago van hun land te creëren. Objectieve berichtgeving kan daardoor onder druk komen te staan. In de doctoraalscriptie geschiedenis "De Olympische Spelen van 1936 en de berichtgeving in de Nederlandse dagbladen" staat de vraag centraal of Nederlandse dagbladen zich er van bewust waren dat Hitler de Spelen gebruikte om propaganda te maken voor het nationaal-socialisme en op welke wijze daarvan bleek uit de berichtgeving. Schrijver beperkt zich daarbij tot vier dagbladen, die verschillende stromingen in de verzuilde Nederlandse samenleving van de jaren 30 vertegenwoordigden. Bij de liberale NRC, het socialistische Het Volk, de katholieke Maasbode en de protestants-christelijke De Standaard werd de berichtgeving beïnvloed door de maatschappelijke gebondenheid van de krant. Politieke en religieuze verhoudingen bepaalden derhalve voor een belangrijk deel de opvattingen inzake nationaal-socialisme. Teneinde te kunnen beoordelen of de berichtgeving werd beïnvloed door de nationaal-socialistische propaganda vergelijkt schrijver de berichtgeving vòòr de Spelen over het nationaal-socialisme met de berichtgeving over de Spelen zelf.

Berichtgeving over nationaal-socialisme

In een knap betoog constateert schrijver dat NRC en Het Volk zich kritisch opstelden tegenover het nationaal-socialisme. Het zich op onafhankelijke berichtgeving voorstaande en goed geïnformeerde NRC verwees daarbij naar de met de liberale normen en waarden strijdige beperking van vrijheid en democratie in Duitsland. Het Volk (grootste van de vier: 80.000 abonnees) wees begin jaren dertig het nationaal-socialisme af, zijnde een middel om het volk een dictatuur op te leggen. De artikelen gaven later (door de joodse redacteuren?) blijk van een helder begrip van de Duitse herbewapening en expansionistische neigingen.

De Maasbode wees als gevolg van haar katholieke achtergrond het nationaal-socialisme aanvankelijk niet zonder meer af. De bestrijding van het individualisme (liberalisme) kon op enige sympathie rekenen. Aan de onderdrukking van joden en linkse groeperingen werd nauwelijks aandacht besteed. De toenemende onderdrukking van katholieken en conflicten tussen kerk en staat leidden uiteindelijk tot een bredere kritiek op het nationaal-socialisme. Evenals bij De Maasbode gold bij De Standaard het geloof als maatstaf bij de beoordeling van het nationaal-socialisme en niet democratische of humanitaire waarden. Met uitzondering van de strijd tussen kerk en staat nam men een vrij milde houding tegenover het nationaal-socialisme in. In verband met het groter geachte gevaar van het bolsjewisme werd een stabiel Duitsland belangrijk geacht. Meer aandacht werd besteed aan binnenlandse gebeurtenissen.

Berichtgeving over de Spelen

Aan de hand van voorbeelden toont schrijver aan dat met uitzondering van Het Volk eerdergenoemde kritische standpunten niet terugkwamen in de berichtgeving over de Spelen zelf. Slechts Het Volk onderkende de politieke bedoelingen van de nationaal-socialisten

met deze Spelen en bekritiseerde de aanwezigheid van militairen en sprak zelfs van een mogelijke oorlogsdreiging. De overige kranten beschouwden de Spelen als een gewoon sportevenement. Mede als gevolg van de verslaggeving door politiek onervaren sportjournalisten ontstond vooral in De Maasbode en in minder mate het NRC een scheiding tussen sport en politiek. Schrijver constateert bovendien dat de goede Nederlandse prestaties deze verslaggeving bevorderden. Schrijver beschouwt de geringe aandacht van De Standaard voor de Spelen vooral als onderschatting van het nationaal-socialisme. Het verschil in verslag-

geving tussen Het Volk en de overige kranten schrijft schrijver voor een belangrijk deel toe aan de qua achtergronden verdeelde pers waardoor een onderlinge uitwisseling van nieuws niet plaatsvond. De conclusie dat een dergelijk verschil in berichtgeving nu uitgesloten zou zijn, zou ik onderbouwd willen zien door een onderzoek naar berichtgeving over bijvoorbeeld de

WK voetbal in Argentinië in 1978 of de door veel landen geboycotte Spelen van 1980 in Moskou. Schrijver sluit af door te concluderen dat de Nederlandse journalisten in verschillende mate door de Duitse propaganda werden beïnvloed. Anders dan de NRC en De Maasbode verschilde de berichtgeving van

Het Volk en De Standaard (kritiek op overdadigheid Spelen) tijdens de Spelen immers niet significant van hun eerdere berichtgeving over Duitsland. Overigens namen NRC en De Maasbode na de Spelen al snel hun standpunten over Duitsland weer in. Het effect van de propaganda was derhalve van tijdelijke aard.

Beoordeling

Schrijver ontving in het kader van de scriptieprijs van tijdschrift De Journalist (uitgave van de Nederlandse Vereniging van Journalisten) een eervolle vermelding. De jury sprak van een mooie en goed geschreven studie. Daar ben ik het mee eens. Deze scriptie geeft een uitstekend beeld van de politieke omstandigheden waaronder de Spelen van Berlijn plaatsvonden. De scriptie is bovendien van sporthistorisch belang omdat specifiek aandacht wordt besteed aan de Nederlandse berichtgeving over deze Spelen.

Twee kanttekeningen. Schrijver lijkt door de keuze van qua maatschappelijke achtergrond van elkaar verschillende dagbladen op de conclusie te willen uitkomen

NRC HANDELSBLAD

dat deze achtergronden de verschillen in perceptie en weergave van gebeurtenissen verklaren. Schrijver ondergraaft zelf deze conclusie door te constateren dat de katholieke Volkskrant in tegenstelling tot de eveneens katholieke De Maasbode het nationaal-socialisme wel fel bestreed. Schrijver verklaart dit verschil niet. Jammer is dat schrijver niet ook berichtgeving over de Winterspelen van 1936 in het eveneens Duitse Garmisch-Partenkirchen in haar bespreking betreft. Deze Spelen werden immers eveneens door Hitler geopend, kenden Nederlandse deelnemers en zullen hoogstwaarschijnlijk ook voor nationaal-socialistische propagandadoeleinden zijn gebruikt.

Tennissen met een herkets?

Gerbrand Bakker

In verscheidene stukken van Theo Bollerman die in de loop der jaren verschenen zijn in De Sportwereld, houdt hij stug vol dat de etymologie van het woord racket zoals verklaard door Heiner Gillmeister, de correcte etymologie is. Zowel in De Sportwereld als in landelijke dagbladen (De Volkskrant, maart 2004) ben ik ingegaan op de theorie van Heiner Gillmeister (verwoord via Theo Bollerman). Het ergert mij dat in het decembernummer van De Sportwereld Bollerman wéér met die verklaring komt.

In dit artikel wil ik puntsgewijs een aantal zaken bespreken die duidelijk zullen maken dat de theorie van Gillmeister geen stand kan houden. Ik doe dit niet

om Theo Bollerman dwars te zitten, maar om het aanzien van de sportgeschiedenis - die de laatste jaren, mede door Stichting De Sportwereld, een meer wetenschappelijk karakter heeft gekregen - én het aanzien van de etymologie op een bepaald peil te houden.

Na het uit de wereld helpen van een misverstand, zal ik in punt 2. proberen de etymologie van racket van Gillmeister samen te vatten. Daarna volgt de gangbare etymologie van racket. Vanaf punt 4. ga ik in op de theorie van Gillmeister. Met als doel te bewijzen dat zijn theorie onhoudbaar is.

1. Het misverstand

Bollerman verwijst steeds naar Gillmeister als "professor in de etymologie". Onderzoek op internet (ik bezocht de website van de Universiteit van Bonn) wees uit dat Gillmeister hoogleraar in de Anglistiek is. Uit zijn bibliografie blijkt dat hij voornamelijk werken heeft gepubliceerd over Chaucer, tennis en golf. Om er zeker van te zijn, stuurde ik een mail naar Gillmeister om te vragen of hij professor in de etymologie is. "No," was het antwoord, "there is no such thing as a professor of etymology; I teach linguistics both synchronic and diachronic."

2. De etymologie van Gillmeister¹

In de *Roman du Comte d'Anjou* [eerste helft 14^e eeuw] komt het woord *rachace* voor, waarbij Gillmeister een werkwoord *rachacier* ("de term voor 'return'") noemt. Het enkelvoudige Franse werkwoord *chacier* (Noord-Frans *cachier*) werd in de Lage Landen *caetsen*. In de Middeleeuwen ontwikkelde zich uit *caetsen* een onmiskenbaar Vlaamse variant: *ketsen*. "Gezien het feit dat het enkelvoudige werkwoord *chacier* in het Vlaams de vorm *ketsen* aannam, zal het samengestelde werkwoord onvermijdelijk de vorm **raketsen*² aangenomen hebben"³. Gillmeister legt niet uit waarom. Ik neem aan naar

analogie van het Oudfranse *rachacier*. Vervolgens hebben de Fransen aan de wortel van het Vlaamse woord het suffix *-ette* geplakt, een suffix dat gebruikt wordt om van werkwoorden zelfstandige naamwoorden te maken. Daaruit ontstond *raquette*.

Ter verdediging van het Vlaamse woord wijst hij op een 18^e-eeuws Deens woord *ketse* 'racket', "een blijkbaar uit het Vlaams geleend woord". Het is waar, schrijft hij vervolgens, dat dit woord het prefix *ra-* mist. Maar *ketse* is simpelweg een voorbeeld van 'woordvorming in omgekeerde richting', zoals het Vlaamse **raketsen* verkort raakte tot **raketse* (zie daarvoor ook: punt 5.).

Voor alle duidelijkheid: 'later' pas (wanneer is niet duidelijk) is **raketsen* (in afgesloten vorm) 'racket' gaan betekenen.

3. De gangbare etymologie van racket

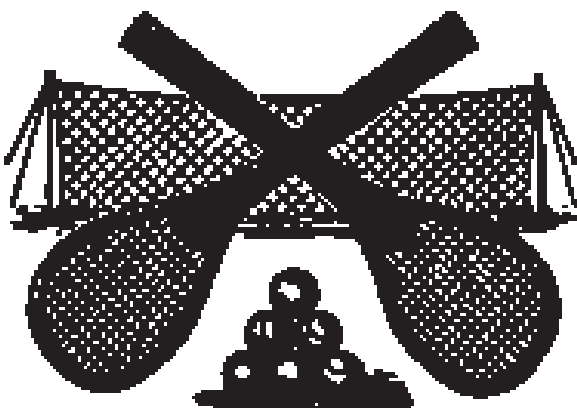
Het woord *racket* is twee keer 'geleend'. Het 'moderne' racket (inclusief uitspraak) is geleend uit het Engels. Het dook voor het eerst in een woordenboek op in 1898 (Van Dale). Het 'oude' *racket* wordt in vrijwel alle woordenboeken (zeker in de etymologische) behandeld

onder *raket*. Uiteindelijk is de etymologie van beide rackets identiek. Zowel in het Engels als het Nederlands is raket/racket ontleend aan het Frans. Een aantal oude Engelse vormen: *rakkettis* (meervoud) [1500-1520; OED]³⁴, *racquet* [1574; OED], *racket* [1624; OED] en *raquet* [1805; OED]. Een aantal oude Nederlandse vormen: *raicketten* (meervoud) [1525], *ranket* [ca. 1540], *racket* [1566], *racquet* [1626], *rancket* [1662] (Alle dateringen uit het WNT⁴WNT⁵). In het WNT komt één keer een vorm voor met een e: *reket* [1654]. Na 1700 komt vaak de vorm *raket* voor, vandaar waarschijnlijk het trefwoord *raket* voor *racket* in de woordenboeken.

Ontleend aan Frans *raquette* [15e eeuw; Rey]⁵⁶, een aanpassing van de vormen *rasquette* [14e eeuw; Rey] en *rachette* [1314; Rey] in de uitdrukking *rachette de la main* 'handpalm'. De huidige betekenis (dus: 'racket') ontstond volgens Rey in het Frans rond 1450 < Latijn *rascata* (*manus*) 'palm (van de hand)' < Arabisch *rahat*, een bijvorm van *raha* 'handpalm'.⁷ (Opmerking: dit lettertype ondersteunt niet een verlengingsteken op de a en een punt onder de h).

4. Reconstructie

Dat het woord **raketsen* een asterisk heeft, is veelzeggend. Het is nooit opgeschreven, het is een gereconstrueerde vorm. Met andere woorden: het bestaat niet. Gillmeister heeft deze gereconstrueerde vorm nodig om zijn theorie rond te kunnen maken. Dat noopt tot voorzichtigheid bij de opsteller van een theorie. Hoewel hij dus geen harde bewijzen heeft, gebruikt Gillmeister echter nergens in zijn theorievorming woorden als 'mogelijk' of 'waarschijnlijk'.

Daar komt nog eens bij dat de twee pagina's waarin hij zijn etymologie van het woord racket uiteenzet, verwardwarrig en onduidelijk zijn. Hij maakt sprongen die moeilijk te volgen zijn, er zitten 'gaten' in zijn theorie. Dat laatste wordt mede veroorzaakt door het op 'kriteke' plaatsen ontbreken van dateringen, waardoor een overtuigend beeld van een chronologische ontwikkeling ontbreekt. (Feitelijk hadden de betreffende pagina's uit zijn boek integraal opgenomen moeten worden vóór dit artikel, dan hadden de lezers zelf een oordeel kunnen vormen.)

5. Dateringen

Gillmeister dateert het werkwoord *ketsen* op 1490. Met andere woorden: dat is de vroegste vermelding van het woord die hij gevonden heeft. Zelf heb ik die datering eerder kunnen leggen, via het elektronische Middelnederlands Woordenboek, en wel op 1465 - 1485 (maar: zie ook punt 6.).

Ketsen werd **raketsen*, **raketsen* (een werkwoord) werd een zelfstandig naamwoord **raketse* en dat sleet vervolgens nóg verder af. Het Vlaamse woord werd met een suffix *-ette* tot het Franse *raquette*. Een dusdanig taalkundig proces van woordsoortverandering en afslijting duurt minimaal tientallen jaren, zo niet veel langer. Hoe is het dan mogelijk dat er in de 15^e eeuw (voor de duidelijkheid: 1400 - 1500) al de vorm *raquette* in het Frans voorkwam (om nog maar te zwijgen over *rasquette* uit de 14^e eeuw en *rachette* uit 1314)?

Gezien de dateringen is het vrijwel onmogelijk dat een Vlaams **raketsen* geleid heeft tot het Franse *raquette*.

6. De betekenis van kaatsen en ketsen

Gillmeister richt zich in zijn theorie uitsluitend op de 'onmiskenaar' Vlaamse vorm *ketsen*. Ook dat is vreemd. Kaatsen en ketsen hebben dezelfde etymologie: via het Picardisch (een Noord-Frans dialect) *cachier* [13^e eeuw; Rey] < Latijn *captiare*, afleiding van *captare*, het frequentatief⁶ frequentatief⁸ van *capere* 'nemen'. Kaatsen - bijvoorbeeld in de vormen *kaetchene* [1338; WNT] en *kaetsene* en *kaetsspel* [1431; WNT] - lijkt inderdaad de oudste vorm te zijn, waaruit - al dan niet in het Vlaams - de vorm *ketsen* is ontstaan. De oude vormen van kaatsen uit de 14^e en 15^e eeuw betekenen 'balspel'. Het MNW⁷ MNW⁹ over kaatsen/ketsen: "De eigenlij-

ke betekenis 'vervolgen, jagen ('achterna zitten'), drijven' (maar ook: 'driftig lopen', 'heen en weer lopen', GB) is uitsluitend eigen aan de vorm *ketsen*. *Kaetsen* betekent in het Middelnederlands gewoonlijk, zoals thans, 'balslaan'.⁸ Kaetsen en ketsen hebben een eendere etymologie, "maar door betekenisverschil zijn ze als dubbelvorm te beschouwen". Dat wil zeggen: door een duidelijk verschil in betekenis wordt er een onderscheid gemaakt tussen kaetsen en ketsen.

Alle vindplaatsen in het MNW van ketsen zijn inderdaad in de betekenis 'jagen, drijven, vervolgen'. (Dus ook de in punt 6. genoemde datering 1465-1485.)⁸ ¹⁰ Het eerste harde bewijs dat ketsen ook de betekenis 'balslaan' kon hebben, lijkt de opname van het woord ketsen in het *Etymologicum Teutonicæ Linguae* uit 1599 (Gillmeister noemt de eerste druk uit 1574) door Kiliaan te zijn.

Gillmeister spreekt in verband met het ontstaan van de vorm *ketsen* over de "Middle Ages". Dat is een nogal rekbaar begrip (de Middeleeuwen in Europa omspannen ruwweg de periode 400 - 1500). Hoe dan ook, Gillmeisters gebruik van ketsen in de betekenis 'balslaan' (of enige betekenis die refereert aan het spel kaetsen) op z'n zachtst gezegd dubieus. **Racaetsen* zou een betere optie geweest zijn. Maar dat kan niet, want verklaart de term racket niet.

7. Het 'spookvoorvoegsel'

De prefixen *rara-* en *re-*.

Het prefix dat in het Latijn en Frans productief was (en is) is *re-*. Vele woorden in het Frans en Nederlands die met *re-* beginnen, zijn in hun geheel overgenomen uit het Latijn. Franse werkwoorden als *racheter* 'terugkopen' en *rabattre* 'neerslaan', waarbij je zou kunnen denken aan een prefix *ra-*, zijn echter ontstaan uit *re + acheter* en *re + abattre*.

Gillmeister gaat uit van een Frans voorvoegsel *ra-* in het woord *rachacier*. Hij moet wel, het is in zijn theorie namelijk de enige wijze waarop *ketsen* **raketsen* worden kon. In het *Lexique de l'Ancien Français* van Godefroy is vond ik *rachacier* terug opgenomen, met als betekenis: 'de bal bij het jeu de paume terugslaan'. Bestaat er dan toch een prefix *ra-*? Nee, want ik vondtrof onder de A het woord *achacier* 'jagen, drijven' aan. *Rachacier* valt te vergelijken met de hierboven genoemde werkwoorden *racheter* en *rabattre*. Met andere woorden Ergo: *rachacier*

is *re- + achacier*.

Re- was in het Middelnederlands niet productief. Pas in het moderne Nederlands wordt *re-* wel gebruikt voor nieuwvormingen als *revaccinatie* [1847], *rekristallisatie* [1914], *remigratie* [1952] en *resocialiseren* [1962] (dateringen uit het WNT). Schönfeld beschrijft in de *Historische Grammatica van het Nederlands* dat het Middelnederlands her- kent als pendant van *re-* in de betekenis 'opnieuw' of 'terug'. Hoewel het proces van nieuwvormingen met *her-* geheel op zichzelf staat, geeft Schönfeld ook een aantal parallelvormen naast Franse nieuwvormingen met *re-*: herenen (nu: herenigen) (*réunir*), hernemen (*reprendre*), herwinnen (*regagner*) en herzien (*revoir*).

Onvermijdelijk, schrijft Gillmeister, zou het Vlaamse *ketsen* in samengestelde vorm **raketsen* geworden zijn. Onvermijdelijk? Niet aannemelijk, zou ik zeggen, en dan druk ik me nog mild uit. Zoals we hierboven gezien hebben, bestaat het voorvoegsel *ra-* niet in het Frans en al helemaal niet in het Middel- en Vroegnieuw-nederlands. Zelfs een vorm met een *e-* dus: **reketsen* (de vorm die Bollerman meestal gebruikt in zijn artikelen) - is niet aannemelijk, aangezien het prefix *re-* in onze streken niet productief was. Hooguit zou er een Middelnederlandse of Vroegnieuw-nederlandse vorm **herketsen* kunnen zijn ontstaan naast een Franse *rechasser*.

Tennissen met een *herkets* klinkt héél raar, maar het is in ieder geval aannemelijker dan tennissen met een *rakets*.

8. Vroege ontlening?

In *Troilus and Criseyde* van Chaucer komt het woord *raket* voor [1374, OED]. Uit de context blijkt dat het hierbij gaat om een soort kaatsspel, er wordt gespeeld "to and fro". Gillmeister zegt terecht dat het hier niet kan gaan om een 'racket' want die werden pas vanaf het begin van de 16^e eeuw gemaakt.⁹ ¹¹ Nee, dit *raket* uit 1374 is een "vroege ontlening" aan het Vlaamse **raketsen*.¹²⁰ Dat is vrijwel onmogelijk, gezien de datering van *ketsen* in punt 5. en de uiteenzetting over kaetsen en ketsen in punt 6.

9. Het Deense ketse.

Nog even iets over het 18^e-eeuwse Deense *ketse*. Het verbaast mij hoe gemakkelijk Gillmeister heenstapt

over het feit dat *ketse* het prefix ra- mist. Dat lijkt mij toch een essentieel onderdeel van het woord racket (waarin, zoals we nu weten, ra- helemaal geen prefix is). Het moderne Deense woord is *ketsjer* (en niet *ketscher*, zoals Gillmeister in noot 80. op blz. 329 schrijft). Gezien de uitspraak van het woord kreeg ik al een vermoeden en voor de zekerheid pakte ik er het Deens etymologisch woordenboek bij. En inderdaad: *ketsjer* is een ontlening aan het Engelse *catcher* 'vanger'. De ontle-ningsperiode wordt gesteld in het "ældre nydansk", dat wil zeggen: het Deens tussen 1525 en 1700. *Ketse* is waarschijnlijk een bijvorm van *ketsjer*, en is dus niet "een blijkbaar aan het Vlaams ontleend woord".¹³¹

10. Tot slot: de kwestie van de q en de s.

Als het Vlaamse **raketsen* de basis is van het Franse *raquette* en het Engelse en Nederlandse *racket*, hoe zijn dan de vormen in het Engels en Nederlands met een q (in het Engels wordt ook tegenwoordig nog *racquet* als variant van *racket* geaccepteerd) te verklaren? Een q was een uitheemse letter, die zeker niet 'uit zichzelf' in het Nederlands of Engels terecht kwam. Voor de k-klank hadden wij de k. De Romeinen gebruikten de q om een k-klank voor een u aan te geven. Sla er maar eens een woordenboek op na: van alle q-woorden zijn er slechts een handvol die niet als tweede letter een u hebben, en alle q-woorden zijn ontleningen.

Ook het ontbreken van een s bij alle oude vormen van racket in het Nederlands is bevreemdend. Waar is de s van **raketsen* gebleven? Gillmeister stelt (blz. 74 en 104) dat Nederlanders/Vlamingen aan het begin van de 16^e eeuw rackets beginnen te fabriceren met schapendar-men. Dat was ruwweg in de tijd dat het werkwoord **raketsen* bezig zou zijn van woordsoort te veranderen en af te slijten (zie daarvoor punt 5.). Er móeten dan oude vormen voorkomen met een s.

11. Conclusie

Gillmeister maakt nergens in zijn boek melding van de 'Arabische' etymologie. Op blz. 102 schrijft hij: "If we accept the existence of a verb **raketsen*, we would be able to solve one of the greatest mysteries in tennis history, namely that of the origin of the term *racket*."

Een van de grootste raadsels in de geschiedenis van het tennis? Vrijwel alle binnen- en buitenlandse etymolo-

gen hebben daar helemaal geen last van. De 'handpalm' als basis van racket, het lijkt mij niet meer dan logisch. Jeu de paume (of hoe het spel ook heten mocht) werd gespeeld met de handpalm. Later kwam er een handschoen aan te pas, wéér later houten batjes en uiteindelijk een met schapendarmen bespannen houten raamwerk voorzien van een handvat.

Gillmeister heeft de term racket willen verklaren vanuit de regels van het spel caetsen, met een opslag en een terugslag (een **rakets*), en op basis van de oudste namen voor het spel, *chasse* of *cache*. Jeu de paume, zo schrijft hij op blz. 98, is niet de oudste naam voor het spel. **Tennis. A Cultural History** is een (indrukwekkend) boek over de historie van tennis. Naar mijn mening heeft Gillmeister zijn historische onderzoek op sommige punten iets te graag taalhistorisch willen onderbouwen. En daarbij heeft hij zich laten meeslepen door de mogelijkheid van een gereconstrueerde taalvorm.²

12. Epiloog

Ik bleef - in het Engels - via de e-mail corresponderen met Gillmeister. Hij had belangstelling voor mijn artikel. Ik stuurde het op. Nadat hij het gelezen had, kreeg ik een mail terug. "I have read it briefly and cannot, of course, accept most of your criticism." Ingaan op mijn kritiekpunten deed hij niet. Een andere quote: "Arabic rahat is as ridiculous as tennis < the Arabic town of Tinnis on the Nile. I wish you and your article well, although I doubt that many of the readers of a sports magazine will understand it."

In een latere mail schreef hij dat ik drie artikels 'koppig genegeerd' had, over ketsen in de betekenis 'balslaan' (zie punt 6.). Dus ik toog op een ochtend naar het P.J.

Meertens Instituut en ontdekte dat niets in die artikelen erop wees dat vóór 1562 (*ketspel* in een Antwerpse oorkonde) *ketsen* 'balslaan' kon betekenen. Dat mailde ik hem, en ook verzocht ik hem een reactie te schrijven op dit artikel.

Ik kreeg een mail terug met een aantal opmerkingen. Tot dan toe had Gillmeister niet één van mijn kritiekpunten kunnen of willen weerleggen. Nu deed hij een poging, inzake het prefix *ra-*. Dat is "very well established in modern French," schreef hij, en gaf als voorbeelden *ra-porter* en *ra-mener*. *Raporter* is feitelijk *rapporter*, van *re-* + *apporter* en *ramener* bestaat uit *re-* + *amener*. Bovendien: 'tegenwoordig' (dus niet rond 1500 of nog eerder). Verder - als in eerdere mails - veel retoriek (zonder bronvermelding) en tot slot: "In sum, there are so many objections against what you say that I simply fail to be convinced; and not having an etymology yourself that holds water is a very serious drawback, is it not? Forget about rahat, the least possible etymology of all." Waaruit ik de voorzichtige conclusie getrokken heb dat ik eigenlijk geen recht van spreken heb, aangezien ik geen 'eigen etymologie' heb.

Er volgde geen tegenartikel. Er volgde zelfs geen enkele e-mail meer.

Noten:

1. Tennis. A Cultural History, blz. 102 ev.
2. Een asterisk geeft aan dat een woordvorm aangenomen of gereconstrueerd is. Of - zoals Gillmeister in noot 77 op blz. 329 schrijft - : "[It] indicates that the form is not documented in a text."
3. Gillmeister legt niet uit waarom. Ik neem aan: op basis van het Oudfranse *rachacier*.
2. Een asterisk geeft aan dat een woordvorm aangenomen of gereconstrueerd is. Of - zoals Gillmeister in noot 77 op blz. 329 schrijft - : "[It] indicates that the form is not documented in a text."
43. OED = The Oxford English Dictionary
54. WNT = Woordenboek der Nederlandse taal, elektronische versie
65. Rey = Dictionnaire historique de la langue française
7. Opmerking: de a moet een verlengingsteken hebben en onder de h moet een punt staan; het lettertype van

De Sportwereld ondersteunt deze leestekens niet..

86. Een frequentatief is een afleiding van een werkwoord (met een achtervoegsel) waardoor een herhaalde handeling wordt uitgedrukt.

97. Middelnederlands Woordenboek (elektronische versie)

108. Het Middelnederlands Woordenboek behandelt woorden uit het Middelnederlands (1200-1500). Het Vlaams uit die tijd maakt deel uit van het Middelnederlands. Met andere woorden: er is in het MNW, evenals in het WNT, geen sprake van een eventuele aparte Vlaamse betekenis van *ketsen*.

119. Gillmeister, blz. 74

120. Idem, blz. 102

131. Uiteindelijk is het allemaal één pot nat. Het Engelse *to catch* 'vangen' is - net als 'ons' *ketsen* - ontleend aan Picardische *cachier* (terwijl *to chase* '(na)jagen' ontleend is aan de Franse pendant van *cachier*, namelijk *chasser*).

12. Buiten de in het artikel besproken tegenargumenten, is er nog de kwestie van de q en de s. Als het Vlaamse **raketsen* de basis is van het Franse *raquette* en het Engelse en Nederlandse *racket*, hoe zijn dan de vormen in het Engels en Nederlands met een q (in het Engels wordt ook tegenwoordig nog *racquet* als variant van *racket* geaccepteerd) te verklaren? Een q was een uitheemse letter, die zeker niet 'uit zichzelf' in het Nederlands of Engels terecht kwam. Voor de k-klank hadden wij de k. De Romeinen gebruikten de q om een k-klank voor een u aan te geven. Sla er maar eens een woordenboek op na: van alle q-woorden zijn er slechts een handvol die niet als tweede letter een u hebben, en alle q-woorden zijn ontleningen.

Ook het ontbreken van een s bij alle oude vormen van *racket* in het Nederlands is bevreemdend. Waar is de s van **raketsen* gebleven? Gillmeister stelt (blz. 74 en 104) dat Nederlanders/Vlamingen aan het begin van de 16^e eeuw rackets beginnen te fabriceren met schapendarmen. Dat was ruwweg in de tijd dat het werkwoord **raketsen* bezig zou zijn van woordsoort te veranderen en af te slijten (zie daarvoor punt 5.). Er móeten dan vormen voorkomen met een s.

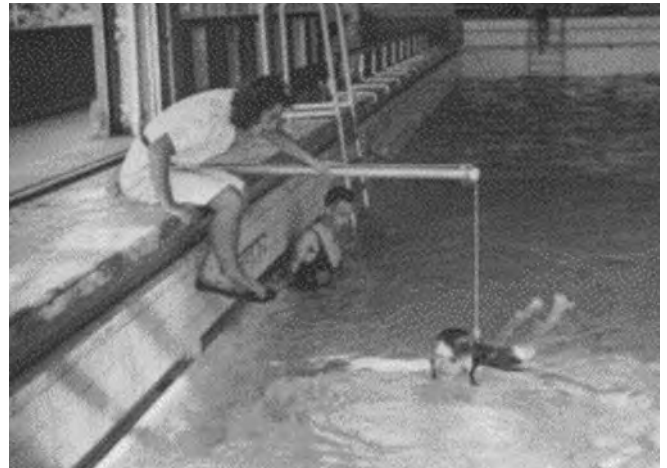
Sportverzamelingen - Sportief Erfgoed

Gerard van den Houten

Sportcollecties en -verzamelingen van particulieren, sportbonden, bibliotheken, universiteiten, sportverenigingen, belangenverenigingen en stichtingen en wat al niet meer vormen tezamen het sportieve erfgoed van Nederland. In deze serie wordt het sportief erfgoed bezocht en beschreven. Tips en/of aanmeldingen voor deze serie? Mail naar Gerard@wood-sport.nl

Deel 2: Het Zwem en Informatie- en Documentatiecentrum

Aan de rand van Driebergen op nummer 285 van de Arnhemsebovenweg is de Nationale Raad Zwemdiploma's (NRZ) gevestigd. Op de gangen en in één kantoorkamer van het NRZ-complex is de complete collectie van het Zwem Informatie- en Documentatiecentrum (ZID) uitgesteld. Binnen in het oude gebouw loopt Erik Mangé als trotse beheerder van het ZID

U ziet op deze foto een vaste hengel en op de perronrand een lopende hengel. Ze zijn nog in realiteit te bewonderen in de permanente tentoonstelling van het ZID.

dagelijks langs oude badpakken en meters boeken. De oorspronkelijke stichters, André van der Sluis en Anton Koekkoek, openden in oktober 1998 de deuren met steun van de Hanzehogeschool Groningen, de Stichting ZWEM en met name de Nationale Raad Zwemdiploma's. Hun doel was het verzamelen, toegankelijk maken en doelgericht verstrekken van alle beschikbare informatie en documentatie op het gebied van **bewegen in het water**.

“Het omvat dus meer dan alleen de wedstrijdswemmen” aldus Erik Mangé. De statistische zwemgegevens laat hij graag aan Infostrada in Nieuwegein over, zodat hij zich volledig kan richten op het onderhouden en uitbreiden van de collectie. Een collectie die nu, ruim 6 jaar na de start, meer dan 3000 boeken en een zeer groot aantal vaktijdschriften, proefschriften en symposiumverslagen bevat. De collectie wordt regelmatig aangevuld met materialen die van gesloten zwembaden overkomen of oude zwemdiploma's die door particulieren worden aangeboden.

Enkele waardevolle bezittingen liggen keurig in een glazen vitrine. Zoals het boek *Volledig leerstelsel van kunstmatige lichaams-oefeningen, eene bijdrage tot de opvoeding der jeugd* van Jan van Geuns uit 1821 met een uitgebreid hoofdstuk zwemmen. En naast de Moeder Triebels Penning van topzwemtrainer Wim Geurtsen ligt het eerste oorspronkelijk Nederlandstalige boek

Deel van de boekencollectie van het ZID

over zwemmen:
*Nederlandsch Handboek
voor Zwemsport* uit 1886
van de hand van D.
Vrijdag.

Het ZID bezit verder
circa 250 videobanden,
90 films (waaronder 20
historische), kranten- en
tijdschriftenknipsels, een
collectie zwemfoto's en
antieke zwemonderwijs-
relikwieën zoals leschen-
gels, lesschragen en hou-
ten reddingspoppen.

Met de recentelijk ver-
worven collectie histori-
sche badkleding van
Tweka-Ten Cate waan je
je tijdens een wandeling
over de gangen van het ZID bijna in een heus zwemm-
useum.

Zo ver is echter het nog niet. Erik Mangé: "We zijn
inmiddels gestart met onze verzameling foto's, films,
dia's, negatieven en bijzondere historische teksten over
het bewegen in water te digitaliseren, dus te conserve-
ren en voor iedereen toegankelijk te maken. Gezien de
omvang van onze collectie kan het nog wel even duren
voordat dit traject is afgerond, maar we hopen binnen-
kort meer naar buiten te kunnen treden."

Qua belangstelling heeft het ZID eigenlijk niet veel te
klagen. Erik Mangé: "De eerste twee jaar was het hier
heel druk met bezoekers. Nu vindt 'bezoek' voornamel-
ijk via de website plaats met wel 9000 paginahits,
ongeveer 3000 bezoekers, per week. Daarnaast ontvan-
gen we jaarlijks honderden vragen per telefoon of mail,
die we nagenoeg allemaal kunnen beantwoorden.

Wie ook eens een bezoekje wilt brengen of een ant-
woord op een zwemvraag zoekt kan van maandag tot
en met donderdag van 09.00 tot 17.00 uur en op vrijdag
van 09.00 tot 12.00 uur bij het ZID terecht.

ZID
Arnhemsebovenweg 285, Driebergen
Tel: 0343-518118
E-Mail: zid@nrz.nl
Website: <http://zid.nrz.nl>

**Zwem Informatie-
en Documentatiecentrum**

*Deel badpakkenlijn van
collectie 1850
tot heden.*

*Detailfoto van de vitrine, met
in het midden het boek van
D. Vrijdag*

Kleine wasjes, grote wasjes

Hans Pars

Aan de vooravond van de cruciale voetbalwedstrijd tussen AZ en PSV nam de sportjournalistiek een duik in het verleden. Onder het motto: 'Opa vertel nog eens een keer' moesten stokoude sportjournalisten op de redactie hun jongere collega's vertellen over de wonderbaarlijke avonturen van een Alkmaarse voetbalploeg aan het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw. In 1981 werd AZ kampioen van Nederland bij het betaald voetbal en voor velen was dat het bewijs dat Ajax, PSV en Feijenoord niet langer een abonnement hadden op de landstitel. Maar het succes van AZ bleek de uitzondering die de regel bevestigt.

Dik twintig jaar later maakt AZ weer kans op de landstitel en komt het verleden boven. In het NPS-programma *Andere Tijden* van 8 februari 2005 werd Alkmaar uit 1981 onder de loupe genomen. Nu gebruik ik mijn televisietoestel vrijwel uitsluitend om speelfilms af te draaien of om naar documentaires te kijken, maar voor de sportgeschiedenis moet je wat over hebben. Bovendien heb ik weldenkende vrienden die regelmatig naar *Andere Tijden* kijken en volhouden dat je van dit programma geen slaap krijgt.

Gebroeders Molenaar

In *Andere Tijden* over het succes van AZ'67 werd vooral ingegaan op de rol van de geldschietters van de club: de gebroeders Cees en Klaas Molenaar. Groot geworden met de verkoop van koelkasten en wachines, zagen ze in AZ een mooie uitlaatklep voor hun sportieve en commerciële ambities. Door de witgoedkapitalisten in de schijnwerper te plaatsen, bereikte het tv-programma een mooi resultaat. Sportgeschiedenis gaat vrijwel altijd over sportlieden, trainers, sportbestuurders en de politiek. Zelden of nooit komt de 'ordinaire' man met poen in beeld. En dat is vreemd, omdat zeker in het betaald voetbal er geen bal in beweging komt voordat er geld op tafel is gekomen. De gebroeders Molenaar stopten niet alleen geld in AZ, maar wilden er ook wat voor terug voor hun bedrijf Wastora. Het succes van de club ging hand in hand met het succes van Wastora. De succesvolle verkoop van de wasmachines was ook het werk van de bekende voetballers van AZ. Daarmee waren de broers hun tijd vooruit. Bekende sporters werden voor die tijd wel gebruikt als onderdeel van reclamecampagnes van grote bedrijven (sigarettenfabrieken deden dat veelvuldig) maar niet in regionale huis-aan-huis reclames. Nadien werd het heel gebruikelijk om sporters in te zetten als handelsreizigers. In de film *Le vélo de Ghislain Lambert*

van Philippe Harel werd dit verschijnsel op de hak genomen door wielrenners uit een armlastige propfloeg huis-aan-huis de sponsorhandelswaar te laten verkopen.

Rijkaards in de sport

Wat minder uit de verf kwam bij *Andere Tijden* over AZ is de vraag of elke kapitalist in de wieg is gelegd voor succes in de sport. De gebroeders Molenaar waren niet alleen prima zakenlui, maar ze hadden ook verstand van voetbal. Beiden hadden betaald voetbal gespeeld. Er zijn echter tal van voorbeelden te geven van sportfinanciers die weinig verstand hadden van sport. Misschien is dat ook niet nodig als je per saldo toch je geld kwijt bent. Uit *Andere Tijden* bleek dat het avontuur met AZ de gebroeders Molenaars een smak geld had gekost. Hoeveel precies wilde een van de nazaten niet vertellen, maar zijn gezicht sprak boekdelen. Of die smak geld verrekend was met de extra omzet van wasmachines en stofzuigers werd niet gevraagd. En de fiscus draagt natuurlijk ook een steentje bij.

De vraag waarom mensen een substantieel deel van hun geld in een sportclub stoppen, kwam bij *Andere Tijden* zijdelings aan de orde. Ik doel bij die vraag niet op bureaucratische ondernemingen als de RABO-bank, waar een medewerker het hele jaar door turft hoe lang het RABO-wielershirt in beeld is geweest, maar op de private rijkaards met geld in de sport. Over hun beweegredenen heb ik al ettelijke verklaringen gehoord variërend van ijdelheid, status, geldingsdrang, gemeenschapszin, familiedwang tot wraak. Maar al deze verklaringen doen mij nogal modern aan. En met modern bedoel ik: horende bij deze theatrale tijd.

Maar waarom stopte vijftig jaar geleden een welgestelde ondernemer geld in de voetbalsport? Reclame bestond toen nog amper en bekende Nederlanders waren schaars. En maatschappelijk aanzien was voorbehouden aan een selectieve groep. In de beginjaren van de voetbalsport zie je wel veel mensen opduiken met nieuw verworven geld. Mensen die pas rijk waren geworden na de Tweede Wereldoorlog. Maar op die regel was Herbert Jochems, de man die in de zomer van 1953 op zijn landgoed in Wassenaar de eerste betaald voetbalwedstrijd in Nederland liet spelen, weer een uitzondering. Het lijkt me een mooi onderwerp: om de historische relatie tussen betaalde sport en de rijkaards te onderzoeken.

Boeksignalement

Wilfred van Buuren

Frits van Someren, *Het leven van Formule 1-coureur Carel Godin de Beaufort, 1934-1964*. Uitgeverij Aprilis, Zaltbommel, 2004, 144 blz. ISBN 90 5994 058 X, 24,50 euro.

Carel Godin de Beaufort behaalde in 1962 en 1963 als eerste Nederlander punten voor het wereldkampioenschap Formule 1. Hij was in meerdere opzichten een buitenbeentje in de autosport. Door zijn postuur, met een lengte van 1 meter 97 en een gewicht dat schommelde tussen de 100 en 120 kilogram, viel de jonkheer van Maarn en Maarsbergen op tussen de andere coureurs', doorgaans kleine, gespierde mannen. Hijzelf paste net in zijn Porsche 718, maar voor zijn schoenen (maat 48) was geen plaats meer. Daarom racete hij noodgedwongen op kousenvoeten. Volgens een andere overlevering kon 'Carel'tje' op sokken de pedalen beter aanvoelen. De sokken werden overigens met stevige pleisters omwikkeld, zodat ze niet afzakten tijdens de rit.

Eind jaren vijftig ging het er in de racerij anders aan toe dan nu. Formule 1 werd vooral bevolkt door naar hedendaagse maatstaven zwaar onderbetaalde fabrieksrijders, met daarnaast een groep jonge talentvolle coureurs en enkele gentlemen-coureurs die hun eigen auto meenamen en het voor de lol deden. Godin de Beaufort behoorde tot de laatste categorie en was een van de laatste privé-rijders op het hoogste niveau. Ofschoon van adel en in de ogen van de buitenwacht puissant rijk, moest hij alle eindjes aan elkaar knopen om zijn sport te kunnen bekostigen. Het grootste deel van carrière toerde hij langs de Europese circuits in een grote Chevrolet Impala met een Venezolaans nummerbord, zodat de Nederlandse overheid geen wegenbelasting kon innen. De kostbare race-Porsche stond achter de auto op een trailer, waaronder hij twintig jerrycans had gemonteerd. Zo kon hij optimaal profiteren van de gratis benzine die op de racecircuits werd verstrekt.

Godin de Beaufort was enigszins excentriek en hield van grappen en grollen. Vermaard waren de feesten op zijn kasteel, waar steevast een van de feestgangers in de vijver werd gemieterd. Daarbij was hij een zeer gedreven coureur, die tijdens wedstrijden verstandig reed.

Toch crashte Carel Godin de Beaufort na 28 Grand Prix in 1964 tijdens de training voor de Grote Prijs van Duitsland op de Nürburgring. Hij overleed drie dagen later aan zijn verwondingen in het ziekenhuis van Düsseldorf. Hij was dertig jaar oud.

Carel Godin de Beaufort staat de laatste jaren weer in de belangstelling. Sportpaleis De Jong besteedde in een mooie t.v. uitzending uitgebreid aandacht aan de race-de jonkheer. Hans van der Klis wijdde in zijn collectieve biografie van de Nederlandse formule 1-coureurs (Dwars door de Tarzanbocht, Veen, 2003) twintig pagina's aan Godin de Beaufort. De biografie door Frits van Someren is de eerste monografie. Een boek met een hoog Pietje Bell- gehalte: veel anecdotes en veel aandacht voor de practical jokes van de geportretteerde. Over de sociale context van de racerij in die tijd en over de transitie van amateurisme naar professionalisme in de autosport had ik graag meer gelezen. Wel lekker veel fijne foto's.

COLOFON

De Sportwereld is een uitgave van *Stichting de Sportwereld*.

Hoofdredactie en eindredactie

Eva Hogenbirk

Eindredactie

Wilfred van Buuren

Redactionele medewerkers

Gerbrand Bakker, Heinze Bakker, Ab Bloemendaal, Theo Bollerman, Zeger van Herwaarden, Gerard van den Houten, Peter Los, Hans Pars, Remco Plas, Michiel Rehwinkel, Koos Steendijk-Kuypers, Theo Stevens, Ruud Stokvis, Rogier Verkade, Renzo Verwer en Jurryt van de Vooren.

Redactieadres

Stichting de Sportwereld
Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam
Email: desportwereld@hotmail.com

Abonnementen

de Sportwereld verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers €17,50, studenten € 14,50 instellingen € 21,50. U kunt abonnee of medewerker worden door uw contributie over te maken via bank of giro op de Rabobank rekening 152109609 ten name van Stichting de Sportwereld, Uitgeest. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de hoofdredactie.

PRIJSVERHOGING

De contributie van De Sportwereld wordt verhoogd. Deze prijsverhoging gaat direct vanaf januari 2005 in. Niet wereldschokkend maar toch: 13 euro wordt 14,50; 16 euro wordt 17,50; 20 euro wordt 21,50.

De Sportwereld, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

STICHTING DE SPORTWERELD

Bestuur:

Nico van Horn (secretaris), Gerard van den Houten, Jan van der Putten (penningmeester), Theo Stevens, Sjoerd van Tiel (voorzitter).

Projectcoördinator:

Wilfred van Buuren. Projectmedewerker: Peter Los.

Webmaster:

Gerard van den Houten

**SURF NAAR DE WEBSITE
VAN MAGAZINE
DE SPORTWERELD**

[HTTP:// WWW.DESPORTWERELD.NL](http://www.desportwereld.nl)